

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ШАПОВАЛ ТЕТЯНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 342.727/729

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ
ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії державного управління при Президентові України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
БОРДЕНЮК Василь Іванович,
Секретаріат Верховної Ради України,
керівник Науково-експертного управління

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ФРИЦЬКИЙ Олег Федорович,
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри конституційного і
міжнародного права

кандидат юридичних наук, доцент
СТЕЦЬОК Петро Богданович,
Конституційний Суд України ,
суддя

Захист відбудеться 16 жовтня 2009 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 14 вересня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави відбувається за умов, коли юридична проблематика прав людини і громадянина набула особливого суспільного значення. Здобуття державної незалежності зумовило необхідність формування принципово нової системи національного права, створення правового підґрунтя для еволюції суспільства як по-справжньому громадянського і держави як реально суверенної. До того ж існує потреба у забезпеченні практичного значення припису, згідно з якими найвищою соціальною цінністю є людина.

Першорядне значення щодо формування нової системи національного права мають питання конституційного розвитку України. Можна стверджувати, що цей розвиток повинен мати саме „людиноцентричний” вектор за основний. Наявність такого вектора зумовлює потребу в поглибленні змісту досліджень проблематики прав людини і громадянина, в осучасненні відповідних наукових знань, у здійсненні подальших спроб органічно поєднати ці знання з правотворенням і правозастосуванням.

Згадуваний вектор конституційного розвитку України знаходить прояв передусім у тих положеннях Основного Закону нашої держави, які засвідчують сприйняття ідей правової держави і верховенства права. На думку багатьох вчених, сенс цих ідей в тому, що своєрідним фокусом владарювання і правотворення має бути забезпечення прав людини і громадянина. Відмінність між ними вбачають, зокрема, в тому, що за змістом ідеї правової держави увага акцентується на характеристиках саме держави, а верховенства права – на якостях правопорядку. Характерно, що Конституція України є чи не єдиним основним законом, де разом вживані обидва відповідних терміна.

Важливе місце серед прав людини і громадянина займають політичні права і свободи, адже їх реалізація сполучає індивіда (громадянина) зі сферою публічного владарювання і забезпечує здійснення принципу народного суверенітету. Зайве характеризувати значущість питань теорії і практики владарювання в незалежній Україні, необхідність пошуків шляхів його удосконалення. Серед політичних прав і свобод найбільш вагому роль відіграють відповідні конституційні права і свободи. Системний аналіз цих прав і свобод, що розглядаються як окремий конституційний інститут, дозволяє не тільки запропонувати теоретичні узагальнення, а й сформулювати пропозиції щодо удосконалення змісту конституційного і законодавчих текстів, а з тим – практики забезпечення політичних прав і свобод.

Політичні права і свободи, звичайно аналізовані в контексті теорії правового статусу особи, були об’єктом досліджень вчених-юристів у радянський період. Серед них можна виділити М.В. Вітрука, Л.Д. Воеводіна, О.А. Лукашеву, Г.В. Мальцева, М.І. Матузова, М.П. Орзіха, В.А. Патюліна, П.М. Рабіновича, М.С. Строговича, І.Ю. Фарбера, В.М. Чхиквадзе. Частина

названих авторів, продовжуючи займатися питаннями теорії правового статусу особи і суб'єктивних прав, з часом здійснила корекцію своїх наукових підходів у напрямі активного використання природно-правових ідей.

На окрему згадку заслуговують М.І. Козюбра, М.П. Орзіх, П.М. Рабінович, які, по суті, сформулювали концепт сучасних вітчизняних досліджень юридичної проблематики прав людини і громадянина. Цій проблематиці загалом і, зокрема, питанням щодо політичних прав і свобод присвятили свої роботи такі українські автори, як В.І. Борденюк, В.В. Букач, М.М. Гуренко-Вайцман, О.В. Васьковська, В.В. Долежан, Т.М. Заворотченко, В.П. Колісник, А.М. Колодій, О.Г. Кушніренко, О.В. Марцеляк, А.Ю. Олійник, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, А.О. Селіванов, О.О. Скібіна, Т.М. Слінько, П.Б. Стецюк, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, О.О. Чуб, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, Н.Г. Шукліна та деякі інші. Історико-правовий аспект проблематики прав людини і громадянина в Україні привернув увагу О.Л. Копиленка і О.М. Мироненка.

Разом з тим, політичні права і свободи, що розглядаються як конституційний інститут, залишилися поза увагою юристів-науковців не тільки у радянський період, а й в наші дні. Поодинокі публікації присвячені окремим правам, причому об'єктом аналізу звичайно постають не самі політичні права і свободи, а механізми їх реалізації, гарантії тощо. Тому дану дисертацію можна вважати спробою заповнити відповідні прогалини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації досліджувалася в аспірантурі Національної академії державного управління при Президентові України, а також була включена до науково-дослідницької програми Національної академії прокуратури України „Концептуальні засади трансформування функції нагляду за додержанням та застосуванням законів у функції нагляду за додержанням законів щодо захисту прав людини і громадянина, державних і суспільних інтересів” (державний реєстраційний номер 0108U009863).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення змістових і формально-юридичних характеристик політичних прав і свобод, що розглядаються як окремий конституційний інститут, а також норм Конституції і законів України, що такі права і свободи закріплюють і забезпечують.

Відповідно до цієї мети необхідно було вирішити такі завдання:

проаналізувати співвідношення між поняттями прав людини і прав громадянина, конституційних статусів людини і громадянина;

охарактеризувати складові (елементи) конституційних статусів людини і громадянина, акцентувавши увагу на суб'єктивних правах та їх юридичних гарантіях;

запропонувати авторські підходи до визначення політичних прав і свобод та їх класифікації;

дослідити генезу політичних прав і свобод, а також історію розвитку правового регулювання у відповідній сфері на вітчизняному терені;

встановити „параметри” сучасного конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні, визначити та охарактеризувати його нормативний зміст;

проаналізувати рішення Конституційного Суду України щодо тих положень Основного Закону України, в яких закріплені політичні права і свободи;

визначити можливі недоліки у нормативно-правових актах, де йдеться про політичні права і свободи, з метою формулювання відповідних пропозицій.

Об’єктом дослідження виступають закріплені в Конституції і законах України політичні права і свободи, які розглядаються як окремий конституційний інститут.

Предметом дослідження є норми Конституції і законів України, в яких закріплені політичні права і свободи.

Методи дослідження. В дисертаційній роботі використані загально-наукові і спеціально-наукові методи пізнання, що мали б забезпечити об’єктивні результати.

Формально-логічний метод послугував з’ясуванню зв’язків між різними поняттями за змістом обраної теми – прав людини і громадянина, конституційних статусів людини і громадянина, особистих і політичних прав і свобод, виборів і виборчих прав та іншими. Метод аналізу і синтезу став запорукою класифікації прав людини і громадянина, зокрема, політичних прав і свобод. За допомогою системного методу було уможливлене конструювання конституційного інституту політичних прав і свобод. Історико-правовий метод дозволив з’ясувати ретроспективу цього інституту і більш точно характеризувати його сучасний стан. Застосування порівняльно-правового методу сприяло об’єктивній оцінці конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні в контексті світового досвіду.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим дослідженням конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні. Новизна також полягає в авторських підходах при розгляді ключових питань теми, у формулюванні певних наукових новел, у спробах уточнити частину усталених положень теоретичної юриспруденції.

Зокрема, наукова новизна може бути виражена у таких положеннях, що виносяться на захист:

у перше:

сформульована теза, згідно з якою формами закріплення прав людини і громадянина у національному праві є Конституція і закони України;

визначені поняття конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні як одного з відповідних головних інститутів та його місце в ієрархії конституційних інститутів;

викладена думка про те, що реалізація політичних прав, закріплених у статті 38 Конституції України, забезпечує здійснення народного суверенітету;

вказано на проблемність, з огляду на вимогу конституційності, окремих

положень Закону України „Про об’єднання громадян” (положення частини третьої статті 6, частини першої статті 14, частини третьої статті 27) і Закону України „Про політичні партії в Україні” (положення частини другої статті 3, частини першої статті 10);

удосконалено:

визначення співвідношення між правами людини і правами громадянина та між конституційними статусами людини і громадянина;

висновок про історичну зумовленість характеристики відповідних прав і свобод як політичних;

класифікацію політичних прав і свобод на дві групи: 1) права, які уможлиблюють участь громадян у формуванні і здійсненні публічної влади; 2) права, які зорієнтовані на забезпечення політичної активності індивідів поза сферою, безпосередньо пов’язаною з публічним владарюванням,

оцінку права голосу як найбільш загального суб’єктивного права з тих, що визначаються як виборчі і референдні права, як своєрідної юридичної передумови участі кожного громадянина у здійсненні народовладдя.

Практичне значення одержаних результатів. Положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у наукових пошуках з юридичної проблематики прав людини і громадянина, а також з теорії і практики конституційного і законодавчого регулювання щодо політичних прав і свобод в Україні. Матеріали дисертації можуть послугувати підготовці підручників і навчальних посібників з конституційного права України, а також підготовці спецкурсів для студентів.

Частина матеріалів дисертаційного дослідження була використана:

Науково-експертним управлінням Секретаріату Верховної Ради України при розробці експертних висновків щодо законопроектів, які стосуються реалізації політичних прав і свобод, закріплених у статтях 36 і 39 Конституції України;

працівниками Секретаріату Конституційного Суду України при підготовці проектів судового рішення стосовно оцінки на предмет конституційності окремих положень Закону України „Про політичні партії в Україні”.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження обговорювалося на засіданні кафедри права і законотворчого процесу Національної академії державного управління при Президентові України.

Результати дослідження доповідалися на таких заходах: науково-практична конференція „Аналіз правових позицій Центральної виборчої комісії щодо застосування Закону України „Про вибори Президента України” у редакції 2004 року”, що була проведена Національним університетом «Києво-Могилянська академія» та Інститутом виборчого права (м. Косів, 13–15 травня 2005 р.); VI всеукраїнська науково-практична конференція „Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні”, що була проведена Національним університетом „Острозька академія” (м. Острог, 28–29 квітня 2005 р.); міжнародна конференція „Розвиток парламентаризму:

проблеми та перспективи”, яка проводилася Інститутом законодавства Верховної Ради України (м. Київ, 5 вересня 2007 р.); міжнародна науково-практична конференція „Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм”, що була проведена Львівським національним університетом ім. І. Франка (м. Львів, 28–29 березня 2008 р.); всеукраїнська науково-практична конференція „Українське правосуддя: здобутки і перспективи”, яка проводилася Чернівецьким національним університетом ім. Ю. Федьковича і Апеляційним судом Чернівецької області (м. Чернівці, 16 травня 2008 р.); друга сесія Українсько-польського клубу конституціоналістів на тему „Особливості виборчих систем і виборчого законодавства України і Польщі” (м. Синява, Республіка Польща, 30 вересня – 1 жовтня 2008 р.).

Положення дисертаційного дослідження використовувалися автором для підготовки лекцій у Національній академії прокуратури України.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в десяти статтях, сім з яких опубліковані у фахових виданнях згідно з переліком, затвердженим ВАК України.

Структура дисертації. Відповідно до теми і завдання дослідження дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 166 сторінок, список використаних джерел містить 280 найменувань на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету і завдання, об’єкт і предмет, а також методи дослідження, охарактеризовано теоретичну і практичну значущість роботи, її наукову новизну, стисло сформульовано положення, які винесені на захист, наведені дані про апробацію положень дисертації.

Розділ 1 „Теоретичні засади конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні” складається з чотирьох підрозділів, в яких на основі наукових узагальнень концептуального характеру визначені сутність політичних прав і свобод, поняття і зміст відповідного інституту.

У *підрозділі 1.1. „Співвідношення між правами людини і правами громадянина. Теоретична конструкція конституційних статусів людини і громадянина”* розглянуто низку теоретико-правових питань, відповідь на які послугувала визначенню конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні.

На відміну від прав людини, котрі нерідко сприймаються не тільки у зв’язку з їх фіксацією нормами права, права громадянина – це юридична категорія, яка завжди відображена в об’єктивному праві. Співвідношення між правами людини і правами громадянина відображає співвідношення громадянського суспільства і держави. Існує оцінка, за якою права громадянина – це такі права людини, які визнані (санкціоновані) державою.

Поняття прав людини і прав громадянина можна вважати одним із втілень природно-правової доктрини, зміст якої дещо по-різному сполучається з кожним із цих двох понять. Необхідно також враховувати, що сучасне трактування ідей правової держави та верховенства права ґрунтується на сучасних же підходах до прав людини і прав громадянина, на модерних версіях природно-правової доктрини. Положення основних законів, в яких відображені ідеї правової держави та верховенства права, є засадничими щодо визначення змісту прав людини і громадянина.

Співвідношення прав людини і прав громадянина зумовлює характер і особливості взаємозв'язків між конституційними статусами людини і громадянина. Слушною є думка, за якою конституційний статус людини (рівно і статус громадянина) визначається через сукупність відповідних прав і обов'язків, а також юридичних гарантій прав, встановлених в основному законі.

Принципи конституційних статусів людини і громадянина, а також громадянство, що тією чи іншою мірою асоціюються з такими статусами, не є складовими останніх, хоча знаходяться з ними в органічному взаємозв'язку. Так, відповідні принципи по-своєму конструюють систему прав і обов'язків, а також юридичних гарантій прав. Водночас формулювання цих принципів відображають сутність названої системи. У свою чергу, громадянство є передумовою наділення особи правами і обов'язками, існування у неї певного статусу.

У підрозділі 1.2. „Складові (елементи) конституційних статусів людини і громадянина” визначено структуру відповідних статусів і охарактеризовано їх різні складові. Своєрідне ядро цих статусів становлять суб'єктивні права. В роботі аналізується зв'язок прав з обов'язками, вказується на те, що суб'єктивні права почали сприймати і визначати як права людини і громадянина на певному етапі суспільного розвитку.

Проте права людини і громадянина не треба спрощувати і розглядати виключно як різновид суб'єктивних прав. З одного боку, за умов прямої дії конституційних норм права людини і громадянина, зафіксовані цими нормами, реалізуються як суб'єктивні права. З іншого боку – суспільно-політичне і правове значення відповідних конституційних положень є ширшим, адже вони позначають певні цілі, на досягнення яких має бути спрямована діяльність держави, і водночас слугують своєрідним засобом захисту від держави.

Форми юридичного закріплення прав людини і громадянина як суб'єктивних прав треба обмежувати конституцією і законами. У разі трактування суб'єктивних прав, зафіксованих підзаконними актами, як прав людини і громадянина втрачає сенс поняття останніх як таке, що відрізняється від ширшого за змістом поняття суб'єктивних прав.

Закріплення в конституції прав людини і громадянина відбувалося у контексті суспільного визнання певних, набувши характер традиційних цінностей. Разом з тим, помилковою є теза, згідно з якою конституційні права мають вищу силу порівняно з тими суб'єктивними правами, що

закріплені, наприклад, у законах. У такий спосіб конституційні права людини і громадянина не виправдано ототожнюються з об'єктивним правом.

Конституційні права взаємопов'язані на ґрунті їх соціального призначення та юридичної форми закріплення, хоча через різний ступінь узагальненості можуть конкретизувати одне іншого. Місце кожного з конституційних прав у структурі конкретного основного закону не впливає на його характер і зумовлене особливостями систематизації норм відповідного основного закону.

Конституційні права нерідко виступають аналогами тих, що зафіксовані ключовими міжнародними актами про права людини. Зазначена аналогія є одним із свідчень значущості таких прав як основних. Подібно конституційним нормам щодо прав людини і громадянина, відповідні міжнародно-правові норми сформульовані у загальному вигляді. Це зумовлено, зокрема, їх призначенням бути стандартами для національної правотворчості.

Складовою конституційних статусів людини і громадянина є також встановлені в основному законі юридичні гарантії відповідних прав – засоби матеріально-правового і процесуального характеру, які призначені для реалізації та захисту закріплених у конституції і законодавстві суб'єктивних прав. Доцільно розрізняти гарантії захисту прав і гарантії їх реалізації. Така класифікація ґрунтується на відмінностях за змістом і формами між видами діяльності, які послуговують захисту прав та їх реалізації. При цьому до захисту прав причетні насамперед суд і правоохоронні органи держави, а з їх реалізацією сполучений практично увесь державний механізм.

Особливістю багатьох гарантій захисту прав є те, що вони сформульовані у вигляді власне прав. Це зумовило спробу класифікації окремої групи прав – захисних – та визначення їх співвідношення з особистими і політичними правами і свободами. З одного боку, відповідні конституційні положення закріплюють так звані захисні права індивіда, з іншого – за змістом цих положень виражено гарантії прав, адже цей зміст передбачає здійснення дій у захист прав самим індивідом, чиї права порушені, або судом, правоохоронними чи іншими органами. У зв'язку з цим можна говорити про зовні подвійне, але по суті інтегроване значення згаданих конституційних положень.

У підрозділі 1.3. „Сутність політичних прав і свобод у контексті відповідних класифікацій” охарактеризовано класифікації суб'єктивних прав, зокрема політичних прав і свобод, визначено поняття політичних прав і свобод і встановлено їх взаємозв'язок з принципом народного суверенітету.

Поширеною є сучасна класифікація прав і свобод на особисті, політичні і соціально-економічні. Іноді цю класифікацію трактують як міжнародно-правову, адже вона знайшла відбиток у назвах і змісті частини міжнародних договорів про права людини. Але терміни „особисті (громадянські) права і свободи” та „політичні права і свободи” вживалися набагато раніше формулювання відповідної класифікації.

Ряд авторів характеризує особисті і політичні права і свободи як „права

першої генерації” у зв’язку з тим, що вони були визначені ще у XVII–XVIII ст. Саме особисті і політичні права і свободи звичайно співвідносять з поняттям природних прав. Особисті і політичні права і свободи нерідко визначають як негативні, адже, на відміну від соціально-економічних (позитивних за такою оцінкою) прав, їх реалізація не потребує активної участі з боку держави.

Проте між відповідними правами і свободами вбачаються суттєві відмінності, зокрема, за суспільною роллю правовідносин, що виникають у зв’язку з їх реалізацією. Особисті і політичні права і свободи відмінні за суб’єктами: перші кореспондують правосуб’єктності людини (індивіда), другі – правосуб’єктності як людини, так і громадянина. Певні відмінності між особистими і політичними правами і свободами існують за характером їх реалізації. До того ж, на відміну від особистих прав і свобод, які відіграють, зокрема, роль обмежень у сфері публічного владарювання, політичні мають важливе креативне значення для державного буття.

Політичні права і свободи були визначені під час революцій XVII–XVIII ст. в Європі та Америці, коли в різних документах і правових актах почали вживати термін „політична свобода”. Однак цей термін довгий час трактували звужено, і за політичну свободу вважали можливість участі громадянина у формуванні і здійсненні влади, передусім виборчі права. Сьогодні набули визнання більш широкі трактування політичних прав і свобод як суб’єктивних прав індивіда, сполучених з його участю у різних сферах суспільно-політичного життя. Саме відповідним правам і свободам притаманна політична якість, адже їх реалізація забезпечує носіям роль суб’єктів політичних процесів у суспільстві.

Наведені характеристики політичних прав і свобод дають підстави класифікувати їх на дві групи. До однієї треба віднести ті суб’єктивні права, які уможливають участь особи у формуванні і здійсненні влади. Звичайно носіями цих прав визнані виключно громадяни. Інша група охоплює суб’єктивні права, зорієнтовані на забезпечення соціальної (насамперед – політичної) активності і відповідних інтересів поза сферою, безпосередньо пов’язаною з владарюванням. Носіями таких прав можуть виступати не тільки громадяни. За особливостями реалізації до першої з названих груп належать виключно права, до другої – права і свободи.

Реалізація політичних прав і свобод, віднесених до другої групи, також може бути сполучена з публічним владарюванням. За приклад слугує утворення і діяльність політичних партій, організація зборів, мітингів, походів і демонстрацій політичного характеру та участь у таких заходах. Важливим є те, що відповідні права і свободи були історично визнані і довгий час сприймалися виключно як такі, реалізація яких покликана забезпечити політичні інтереси.

Слушною є думка тих вітчизняних дослідників, які відносять до конституційних політичних прав і свобод в Україні закріплені у статтях 36, 38 і 39 Основного Закону України. Особливе значення мають права, зафіксовані статтею 38, котрі можна характеризувати як права громадян на

участь у владі. Реалізація інших політичних прав і свобод може слугувати створенню умов реалізації саме прав громадян на участь у владі.

Не менш важливим є те, що політичні права, закріплені у статті 38 Конституції України, впливають з народного суверенітету. Водночас реалізація цих прав засвідчує і забезпечує народний суверенітет. Принцип народного суверенітету закріплений у статті 5, де йдеться про владу народу. Здійснювана народом безпосередньо, ця влада виступає власне владою народу, здійснювана через уповноважені органи – змінюється за формою на державну владу або на місцеве самоврядування. Але, будучи зміненою за формою, зберігає природу влади народу.

У *підрозділі 1.4. „Поняття і загальний зміст конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні”* встановлено „параметри” такого інституту як сукупності (комплексу) частини норм Основного Закону України. Визначення змісту цього інституту треба пов’язувати з певними елементами структури Конституції України, але головним є те, що відповідні норми регулюють коло однорідних та взаємопов’язаних суспільних відносин.

Інститут політичних прав і свобод знаходиться в ієрархії конституційних інститутів. Загальним відносно нього виступає конституційний інститут основних прав, свобод і обов’язків, а також гарантій прав, який визначається за змістом положень розділу II „Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” Конституції України. Первинними щодо інституту політичних прав і свобод виступають конституційні інститути кожного з відповідних прав і свобод. В дисертації розрізняються поняття конституційного і конституційно-правового (галузевого) інститутів.

Нормативний зміст конституційного інституту політичних прав і свобод охоплює всі положення статей 36–39 Основного Закону України. Названі статті фіксують не тільки права і свободи, а й гарантії їх реалізації. При цьому гарантії щодо права на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації визначені не тільки у статті 36, де це право закріплене, а й у статті 37. Встановлені в Конституції України обмеження політичних прав і свобод до відповідного інституту не входять, але зумовлюють можливості застосування норм, які його складають.

У роботі застережено дискусійність питань щодо співвіднесеності з конституційним інститутом політичних прав і свобод окремих положень Основного Закону України. Дисертант поділяє підходи тих науковців, які вважають, що положення частини першої статті 38 стосовно права громадян брати участь в управлінні державними справами мають передусім значення нормативного, демократичного за характером принципу взаємовідносин між державою і громадянином. Цей принцип знаходить вираз в усіх політичних правах і свободах.

Складний характер має право на звернення, закріплене у статті 40 Конституції України. Це право може виконувати роль одного із захисних прав у зв’язку з такою формою його реалізації, як відповідна вимога до уповноважених органів і посадових осіб. Разом з тим, роль зазначеного права

є ширшою, про що свідчать такі форми звернень, як пропозиція і заява. Тим самим право на звернення, залежно від цілей його реалізації, може виступати не тільки як одна з гарантій захисту різних прав, а й як особисте або як політичне право.

Частина вітчизняних авторів відносить до політичних прав і свобод закріплені у статті 34 Конституції України – право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. „Політизація” відповідних прав і свобод у радянський період була зумовлена особливостями тогочасного суспільного життя, зокрема, фактичним визнанням пріоритету соціального (колективного) перед особистим.

За умов побудови громадянського суспільства права, закріплені у статті 34 Конституції України, треба сприймати як особисті. Вони передусім зорієнтовані на забезпечення духовних та інших індивідуальних потреб. Проте, залежно від цілей, умов і обставин їх реалізації, ці права можуть набувати політичного значення. Наприклад, право на свободу думки і слова може бути реалізоване на політичному мітинзі, у виборчому процесі тощо.

Розділ 2 „Формування і сучасний стан конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні” складається з двох підрозділів, в яких на основі аналізу правових актів, документальних і наукових джерел досліджений розвиток відповідного інституту.

У *підрозділі 2.1. „Історико-правові аспекти нормативного закріплення політичних прав і свобод в Україні”* розглянуто зміст правового регулювання щодо політичних прав і свобод до набуття державної незалежності. Довготривале так зване бездержавне існування України не завадило суспільній активності, спрямованій на складання різного роду політичних проектів включаючи конституційні. Так, важливу роль відіграли програмні документи українських партій початку ХХ ст. Серед політичних прав і свобод, задекларованих у цих документах, виділялося виборче право, чим, по суті, позначалася мета докорінного державного реформування, запровадження засад народного представництва.

На початку визвольних змагань 1918–1920 рр. забезпечення політичних прав і свобод було визнане одним із державних завдань. Тому закріплення таких прав і свобод посідало одне з чільних місць у Конституції Української Народної Республіки 1918 р., а у тогочасному законотворенні певною мірою враховувалася природня сутність прав і свобод людини і громадянина. З іншого боку, у період Української держави (гетьманат П. Скоропадського) формування конституційного інституту політичних прав і свобод практично не відбувалося. У свою чергу, у період Директорії після відмови від ідеї „диктатури трудового народу” в конституційному нормопроєктуванні знову звернулися до здобутків світового конституціоналізму, зокрема до принципу народного суверенітету.

Конституційний інститут політичних прав і свобод, сформований у радянський період, базувався на концепції октроїрування таких прав і свобод державою, тому вирізнявся значною кількістю обмежень. Частина обмежень

визначалася ідеологічними та політичними настановами і програмними цілями правлячої партії, що були конституційно закріплені як засади політики і завдання держави. При цьому діяло законодавство, яке відступало від конституційних положень щодо політичних прав і свобод. У багатьох випадках відповідні положення могли застосовуватися лише у зв'язку з актами законодавства, які, зокрема, мали визначати підстави, межі та способи здійснення громадянами прав і свобод.

У **підрозділі 2.2. „Становлення конституційного інституту політичних прав і свобод у незалежній Україні”** охарактеризовано сучасний стан такого інституту і окреслено можливості удосконалення його змісту. Певні політичні і юридичні передумови становлення цього інституту існували ще до прийняття Конституції України 1996 р., але тільки з набуттям останньою чинності відповідний процес став логічно послідовним.

Своєрідною передумовою участі кожного громадянина у здійсненні влади є право голосу – найбільш загальне суб'єктивне право відповідного характеру, яке відкриває йому можливості разом з іншими громадянами брати участь у процедурах виявлення і реалізації волі народу. При цьому назване право нерідко ототожнюється з правом обирати, із голосуванням на виборах, хоча з наявністю права голосу пов'язані інші виборчі та референдні права.

Досить поширеною практикою є застосування стосовно права голосу характеристик власне виборів. Зокрема, право голосу (текстуально – виборче право) визначається як пряме в Конституції України. Але прямими або непрямыми можуть бути лише вибори, і незалежно від цього суб'єктивні виборчі права реалізуються громадянами безпосередньо. Некоректним треба також вважати словосполучення „принцип вільного виборчого права”, адже „вільність” – це характеристика демократичних виборів.

З певними застереженнями необхідно розглядати пасивне виборче право, тобто право громадянина бути обраним. Реально – це право при дотриманні визначених вимог бути включеним до числа кандидатів, право балотуватися на відповідних виборах. Таке право не є загальним і рівним для кожного виборця. Викликає заперечення позиція Конституційного Суду України, який в рішеннях № 6-рп/98 і № 7-рп/99 зазначав, що до конституційних прав громадянина належить „право вільно бути обраним” до органів державної влади. У тексті частини першої статті 38 Конституції України прислівник „вільно” адресований праву обирати, і його поєднанню з правом бути обраним бракує реального обґрунтування.

Іноді формулювання частини другої статті 38 Конституції України стосовно рівного права доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування підміняється словосполученням щодо права рівного доступу до відповідної служби. Така підміна відбулася, зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України № 8-рп/2007. Формулювання стосовно рівного права доступу до служби відповідає принципу рівності громадян у конституційних правах. З іншого боку, словосполучення „право рівного доступу” позначає неіснуючу рівність у

можливостях отримати відповідне соціальне благо, так звану зрівнялівку.

Об'єднання громадян утворюються на основі вільного вибору їх членів, а конституційне закріплення відповідного права зобов'язує державу забезпечити умови його реалізації. Визначення меж втручання держави у реалізацію громадянами права на свободу об'єднання має ґрунтуватися на розумінні того, що в статті 36 Конституції України йдеться не про право на об'єднання, а про право на свободу об'єднання, тобто про право на свободу від втручання держави у вирішення громадянами питань утворення потрібних їм об'єднань, членства в таких об'єднаннях тощо.

Обмеження права на свободу об'єднання, передбачені частиною першою статті 36 Конституції України, є необхідними в демократичному суспільстві, хоча існує потреба урівноваженості між обов'язком держави щодо гарантування права на свободу об'єднання та її обов'язком захищати конституційний лад, вживати заходів для забезпечення демократичного характеру суспільства, в якому така свобода може бути реалізована.

Разом з тим, аналіз положень Закону України „Про об'єднання громадян” дає підстави ставити під сумнів деякі з них (окремі положення частини третьої статті 6, частини першої статті 14 і частини третьої статті 27). Більшість об'єднань громадян у сфері культури, спорту тощо має по суті неформальний характер, функціонує без відповідних документів, які треба обнародувати, і вимога розкривати джерела фінансування відносно таких об'єднань видається обмежувальною. Не можна також вважати протизаконною діяльність зазначених об'єднань лише на підставі того, що вони офіційно не легалізовані. На думку автора роботи, процедура офіційної легалізації є актуальною для об'єднань громадян, діяльність яких неможлива без постійної взаємодії з органами влади, передусім для політичних партій.

Сумнівним з позиції оцінки їх конституційності видаються деякі положення Закону України „Про політичні партії в Україні” (окремі положення частини другої статті 3, частини першої статті 10). Конституція України не містить застереження щодо можливості об'єднання громадян у політичні партії виключно з всеукраїнським статусом, тому така вимога вказаного Закону може бути характеризована як обмеження права на свободу об'єднання. У свою чергу, виникають сумніви стосовно вимоги попередньої „підтримки підписами” рішення про утворення політичної партії. Така вимога обмежує свободу волевиявлення громадян щодо самого утворення відповідної партії, оскільки ставить можливість реалізації права на свободу об'єднання в залежність від обставини, яка знаходиться поза цим волевиявленням.

Певні складності можуть виникати при з'ясуванні змісту права, закріпленого у статті 39 Конституції України. Відповідним правом треба вважати право громадянина разом з іншими збиратися мирно, без зброї, а власне збори, мітинги, походи, демонстрації виступають формами проведення таких зібрань. При цьому окремий громадянин сам по собі не може провести зборів, мітингу тощо. Діючи самостійно (окремо), він реалізовуватиме насамперед конституційне право на вільне вираження своїх

поглядів і переконань. Тому право збиратися мирно іноді характеризують як колективне.

Визначення в Конституції України форм проведення мирних зібрань дозволяє вирішити питання щодо деяких особливостей тимчасових і навіть ситуативних об'єднань. Можна стверджувати, що зібрання людей на різні розважальні, спортивні та інші подібні заходи не є реалізацією права збиратися мирно, так само як не є такою зібрання (збори) жителів населеного пункту або будинку, збори членів організацій об'єднань громадян, виборців, таке інше. Реалізуючи закріплене у статті 39 право, громадяни збираються для проведення заходів переважно протестного характеру.

У роботі акцентовано на необхідності законодавчого забезпечення реалізації громадянами конституційного права збиратися мирно.

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертаційному дослідженні аналіз уможливив певні висновки, основні з яких полягають у наступному.

1. Співвідношення прав людини і прав громадянина зумовлює характер взаємозв'язків між конституційними статусами людини і громадянина. Ядро цих статусів становлять суб'єктивні права. Частина таких прав, що зафіксована конституцією і законами, визначається як права людини і громадянина. Проте суспільно-політичне значення відповідних конституційних положень є більшим, адже вони позначають цілі, на досягнення яких має бути спрямована діяльність держави.

2. Конституційне закріплення прав людини і громадянина відбулося в контексті суспільного визнання певних цінностей, що набули характер традиційних. При цьому відповідні права нерідко виступають аналогами зафіксованих ключовими міжнародними актами про права людини, що є ще одним свідченням значущості таких прав як основних. Конституційним правам людини і громадянина кореспондують обов'язки держави, які у багатьох випадках формують зміст гарантій прав.

3. Елементом конституційних статусів людини і громадянина, крім відповідних прав і обов'язків, є закріплені в Основному Законі України юридичні гарантії прав – засоби матеріально-правового і процесуального характеру, які призначені для реалізації та захисту закріплених у конституції і законодавстві суб'єктивних прав. Доцільно розрізняти юридичні гарантії захисту прав і юридичні гарантії їх реалізації.

4. Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні – це сукупність (система) певної частини норм Основного Закону нашої держави, які регулюють відносини у різних сферах суспільно-політичного життя, зокрема, у сфері публічного владарювання, закріплюючи відповідні права і свободи, а також гарантії їх реалізації. Встановлені в Конституції України обмеження прав і свобод не впливають на зміст відповідного інституту, але зумовлюють можливості застосування норм, які його складають.

5. Політичні права і свободи – це суб'єктивні права індивіда

(громадянина), зорієнтовані на забезпечення його участі в різних сферах суспільно-політичного життя, зокрема, у сфері публічного владарювання. До однієї групи політичних прав і свобод треба віднести ті суб'єктивні права, що уможлиблюють участь громадянина у формуванні і здійсненні влади. Інша група охоплює суб'єктивні права, реалізація яких забезпечує соціальну (передусім політичну) активність поза сферою, безпосередньо пов'язаною з владарюванням.

6. До конституційних політичних прав і свобод в Україні віднесені ті, що закріплені у статтях 36, 38, і 39 Основного Закону нашої держави. Особливе значення мають політичні права, зафіксовані статтею 38. Саме ці права передбачають участь громадян у формуванні і здійсненні влади, і саме їх реалізація засвідчує і водночас забезпечує народний суверенітет.

7. Складний характер має право на звернення, закріплене у статті 40 Конституції України, адже залежно від цілей реалізації, від змісту правовідносин, що виникають у зв'язку з цим, воно може виглядати як особисте або як політичне право. За будь-яких умов, відповідне право не можна однозначно оцінювати як політичне. На відміну від прав і свобод, закріплених у статтях 36, 38 і 39, воно сформульоване як право людини, а не як право громадянина. До того ж, подібно до особистих прав і свобод, співвіднесених з індивідуальною свободою, право на звернення не може бути обмежене в разі оголошення воєнного або надзвичайного стану.

За умов побудови громадянського суспільства як особисте право (свобода) виступає закріплене у статті 34 Конституції України право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. „Політизація” цього права зумовлена спрощеними поглядами на соціум, на його взаємозв'язки з індивідом.

8. Сучасний конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні має передісторію. Так, питання політичних прав і свобод знайшли відображення у конституційних проектах і правових актах часів визвольних змагань 1918–1920 рр., зміст частини з яких засвідчував сприйняття ідей реального конституціоналізму. Відповідний інститут, сформований у радянський період, базувався на концепції октроїрування політичних прав, і тому відрізнявся від демократичних стандартів, запропонованих, зокрема, міжнародними актами про права людини. Становлення сучасного, демократичного за змістом конституційного інституту політичних прав і свобод пов'язане з набуттям чинності Основним Законом України 1996 р.

9. Передумовою участі кожного громадянина у здійсненні влади є право голосу – найбільш загальне суб'єктивне виборче і референдне право. Разом з тим, право голосу нерідко ототожнюється з правом обрати на виборах. Заперечення також викликає застосування щодо права голосу (рівно й щодо інших суб'єктивних виборчих прав) характеристик власне виборів. З певними застереженнями треба розглядати терміни „право обирати” і „право бути обраним”.

10. Положення частини першої статті 38 Конституції України стосовно права громадян брати участь в управлінні державними справами має

передусім значення демократичного за характером нормативного принципу взаємовідносин між державою і громадянином, який знаходить вираз в усіх політичних правах і свободах. Помилковою є підміна положення частини другої статті 38 щодо рівного для усіх громадян права доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування словосполученням „право рівного доступу” до відповідної служби.

11. У статті 36 Конституції України йдеться не про право на об’єднання, а про право на свободу об’єднання, тобто право на свободу від втручання держави у вирішення громадянами питань реалізації відповідного права. Існує потреба урівноваженості між обов’язком держави щодо забезпечення права громадян на свободу об’єднання та її обов’язком захищати конституційний лад, вживати заходів для захисту демократичного характеру суспільства, в якому така свобода може бути реалізована.

12. Аналіз Закону України „Про об’єднання громадян” дає підстави ставити під сумнів конституційність окремих положень частини третьої статті 6, частини першої статті 14 і частини третьої статті 27. При цьому процедура офіційної легалізації, передбачена названим Законом, є актуальною для об’єднань громадян, діяльність яких неможлива без постійної взаємодії з органами влади, передусім для політичних партій.

Виникають питання щодо конституційності окремих положень частини другої статті 3 і частини першої статті 10 Закону України „Про політичні партії в Україні”. Зокрема, Конституція України не містить застереження щодо можливості об’єднання громадян у політичні партії виключно з всеукраїнським статусом. У свою чергу, вимога попередньої „підтримки підписами” рішення про утворення політичної партії обмежує волевиявлення громадян щодо самого утворення відповідної партії.

13. Положення частини першої статті 39 Конституції України треба розуміти так, що в ньому сформульоване суб’єктивне право („право збиратися мирно, без зброї”) і водночас визначені форми проведення відповідних зібрань („збори, мітинги походи і демонстрації”). Саме щодо проведення по суті зумовлених цими формами конкретних масових заходів, а не просто зібрань, Основний Закон України встановлює вимогу завчасно сповіщати органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

14. Визначення в Конституції України права громадян збиратися мирно, а також форм проведення відповідних зібрань та підстав обмежень щодо реалізації цього права має доповнюватися засобами його забезпечення, встановленими на законодавчому рівні. Відсутність закону про мирні зібрання створює невиправдану прогалину у правовому регулюванні щодо політичних прав і свобод в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шаповал Т. До поняття виборчого права як права індивіда (громадянина) / Т. Шаповал // Вибори та демократія. – 2005. – № 2. – С.23-24.

2. Шаповал Т. Статус Президента України як гаранта прав і свобод людини і громадянина / Т. Шаповал // Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 квітня 2005 р.). – Острого: Правничий факультет Національного університету "Острозька академія", 2005. – С.147-145.
3. Шаповал Т. Загальні характеристики політичних прав і свобод / Т. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2007. – № 4. – С.41-46.
4. Шаповал Т. Народний суверенітет та політичні права і свободи (питання співвідношення) / Т. Шаповал // Право України. – 2008. – № 2. – С.9-13.
5. Шаповал Т.В. Права людини і громадянина: концептуальні підходи до визначення / Т.В. Шаповал // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 40. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С.154-160.
6. Шаповал Т. Поняття влади народу в контексті Конституції України / Т. Шаповал // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм: Збірник статей учасників міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора П.О.Недбайла. 28–29 березня 2008 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2008. – С.81-82.
7. Шаповал Т.В. Про значення і сутність принципів правового статусу особи / Т.В. Шаповал // Українське правосуддя: Здобутки і перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2008 р. – Чернівці: Рута, 2008. – С.176-180.
8. Шаповал Т. Правовий статус фізичної особи: деякі питання теорії / Т. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С.32-38.
9. Корнєєв А. Конституційно-правовий інститут виборів і суб'єктивні виборчі права громадян: можливості удосконалення / А. Корнєєв, Т. Шаповал // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 4. – С.39-45 (особистий внесок здобувача – виклад на стор. 39–43, а також тези на стор. 45 щодо невідповідності Конституції України запровадження наявної виборчої системи щодо виборів депутатів районних, обласних рад).
10. Шаповал Т. Право на свободу об'єднання як важлива передумова виборчого процесу / Т. Шаповал // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2009. – № 1. – С.73-80.

АНОТАЦІЯ

Шаповал Т.В. Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009.

У дисертації досліджено комплекс основних політичних прав і свобод, а також норми Конституції і законів України, в яких такі права і свободи закріплені.

Конституційний інститут політичних прав і свобод охарактеризовано як сукупність частини норм Основного Закону України, що регулюють відносини у різних сферах суспільно-політичного життя, зокрема, у сфері публічного владарювання. Нормативний зміст цього інституту охоплює положення статей 36–39 Конституції України, що закріплюють не тільки політичні права і свободи, а й гарантії їх реалізації.

Політичні права і свободи – це суб'єктивні права індивіда (громадянина), зорієнтовані на забезпечення його участі у відповідних сферах суспільно-політичного життя. До однієї групи політичних прав і свобод віднесено ті суб'єктивні права, що уможливають участь громадянина у формуванні і здійсненні влади. Інша група охоплює права, реалізація яких забезпечує соціальну (передусім політичну) активність поза сферою, безпосередньо пов'язаною з владарюванням.

З метою визначення характеристик політичних прав і свобод у роботі розглянуто співвідношення між правами людини і правами громадянина, а також між поняттям суб'єктивних прав і поняттям прав людини і громадянина. Запропоновано уточнення щодо існуючих класифікацій політичних прав і свобод, розкрито сутність цих прав і свобод у контексті ідей народного суверенітету.

Аналізовано передісторію формування сучасного конституційного інституту політичних прав і свобод в Україні за часів визвольних змагань 1917–1920 рр. і у радянський період. Досліджено особливості становлення цього інституту із здобуттям державної незалежності. На основі аналізу конституційного і відповідних законодавчих текстів сформульовано пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: конституційний інститут, права людини і громадянина, суб'єктивні права, гарантії прав, політичні права і свободи, виборчі права, право на свободу об'єднання, право збиратися мирно, народний суверенітет.

АННОТАЦІЯ

Шоповал Т.В. Конституционный институт политических прав и свобод в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право.

В диссертации дана оценка характеристик политических прав и свобод, рассматриваемых как отдельный конституционный институт. Соответствующий институт определен как совокупность (система) норм,

содержащихся в статьях 36–39 Конституции Украины. Тем самым названный институт охватывает положения, в которых закреплены не только основные политические права и свободы, но и гарантии их реализации.

Институт политических прав и свобод находится в фактической иерархии с другими конституционными институтами. Общим в этой иерархии выступает конституционный институт основных прав, свобод и обязанностей, а также гарантий таких прав, который определяется по содержанию положений раздела II Основного Закона Украины. Роль одного из главных, но исходящих из этого общего института, выполняет именно конституционный институт политических прав и свобод. В свою очередь, первичными институтами по отношению к этому главному выступают конституционные институты каждого из основных политических прав и свобод.

Политические права и свободы определены как субъективные права индивида (гражданина), сориентированные на обеспечение его участия в различных сферах общественно-политической жизни, в частности, в сфере публичного властвования. Именно таким правам и свободам присуще политическое качество, так как их реализация обеспечивает носителям возможности для активного участия в политических процессах в обществе. Политические права и свободы служат построению взаимосвязей в треугольнике „общество-государство-индивид”, в связи с чем их иногда характеризуют как публичные права.

Среди политических прав и свобод выделяются те, реализация которых делает возможным участие индивида (гражданина) в формировании и осуществлении публичной власти. Иногда их характеризуют как права на участие во власти. Реализация других политических прав и свобод нередко служит созданию условий для реализации именно прав граждан на участие во власти. Соответствующие права закреплены в статье 38 Конституции Украины. Важным является то, что права на участие во власти, по существу, производны от принципа народного суверенитета. С другой стороны, их реализация обеспечивает осуществление народного суверенитета.

Другие политические права и свободы, в частности, закреплённые в статьях 36 и 39 Конституции Украины, сориентированы на обеспечение социальной (прежде всего политической) активности индивида вне сферы, непосредственно связанной с публичным властвованием. При этом реализация таких прав и свобод может иметь определенное, хотя и косвенное, отношение к формированию и осуществлению власти.

Для характеристики политических прав и свобод исходное значение имеет предложенный в диссертации анализ соотношения между правами человека и правами гражданина, а также между понятием субъективных прав и понятием прав человека и гражданина. Эти понятия не совпадают, а правами человека и гражданина следует считать только те субъективные права, которые закреплены в конституции и законах. Само ж закрепление прав человека и гражданина состоялось в контексте общественного признания определенных, приобретших характер традиционных ценностей.

Формирование современного конституционного института политических прав и свобод в Украине имеет свою историю. В частности, эти права и свободы были зафиксированы в конституционных проектах и правовых актах времен национально-освободительного движения 1917–1920 гг., причем содержание таких документов нередко свидетельствовало о рецепции идей реального конституционализма. Соответствующий институт, сложившийся в советский период, основывался на концепции октроирования политических прав, в связи с чем отличался от демократических стандартов, предложенных международными актами про права человека.

Становление современного конституционного института политических прав и свобод прежде всего следует связывать с принятием Основного Закона Украины 1996 г. В работе рассмотрены вопросы развития этого института и на основе анализа конституционного и соответствующих законодательных текстов сформулированы предложения относительно их усовершенствования.

Ключевые слова: конституционный институт, права человека и гражданина, субъективные права, гарантии прав, политические права и свободы, избирательные права, право на свободу объединения, право собираться мирно, народный суверенитет.

SUMMARY

Shapoval T.V. The Constitutional Institution of the Political Rights and Freedoms in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for receipt of scientific degree of candidate of legal sciences by speciality 12.00.02 – constitutional law; municipal law. Odessa National Legal Academy. – Odessa, 2009.

The system of political rights and freedoms as a constitutional institution and the norms of the Constitution and the laws of Ukraine, which confer the said rights and freedoms, are investigated in the paper.

The constitutional institution of political rights and freedoms is characterized as a certain body of norms laid down in the Fundamental Law of Ukraine, governing the relations in various areas of socio-political life, in particular, public governance. The normative contents of this institution consists of the provisions laid down in Articles 36–39 of the Constitution of Ukraine, which not only confer political rights and freedoms, but also guarantee their exercise. One group of political rights and freedoms includes those rights, which enable nationals to participate in formation and exercise of power. The other group consists of freedoms, the exercise of which provides social (first and foremost political) activity beyond the area directly related to governance.

The interrelations (i) between human and civil rights and (ii) between such notions as subjective rights and rights of humans and citizens are examined with a view to identifying the characteristics of political rights and freedoms. Refinements

are suggested with respect to the existing classifications of political rights and freedoms, the essence of these rights and freedoms is revealed in the context of people's sovereignty ideas.

The development background of such contemporary constitutional institution in Ukraine at the time of the liberation struggle in 1917–1920 and the Soviet period was analyzed. The specific features of this institution's establishment after the declaration of independence are investigated. Based on the analysis of the Constitution and the related legislative texts, suggestions in respect of their improvement are specified.

Key words: constitutional institution, subjective rights, human rights, political rights and freedoms, people's sovereignty.